

LEPORELO AKO PRVÁ KNIHA V ŽIVOTE DIEŤAŤA (SÚČASNÉ TENDENCIE V LEPORELOVEJ TVORBE)

PROF. PAEDDR. EVA VITÉZOVÁ, PHD.

The study examines the genre of board books. The author focuses on the functions, development, and construction principles of this specific genre. She introduces some earlier as well as contemporary authors of board books. She explains why the symbiosis of literary and artistic components is important when creating picture (board) books. At the same time, she emphasizes the fact that contemporary commercially available board books intended for pre-readers are of different quality levels and provides the recommendation to authors and literary critics for paying more attention to this genre.

Keywords: board books; picture books; pre-school children; pre-school age; literary aspect; illustrative aspect

 evitezova@gmail.com

 Katedra slovenského jazyka
a literatúry
Pedagogická fakulta TU v Trnave

 <https://www.truni.sk/>
[https://pdf.truni.sk/katedry/ksj/
katedra](https://pdf.truni.sk/katedry/ksj/katedra)

Ilustračné foto. Zdroj: súkromný archív E. Vitězová

ÚVOD

Prvou knihou v rukách dieťaťa býva väčšinou lepoporelo a ako všetko videné prvý raz, tak i lepoporelo zanecháva hlboké stopy a dlho rezonuje. Lepoporelo je dlhodobo osvedčený typ publikácie pre najmenšie deti. Rodičia siahajú po prvých knihách s očakávaním, že sa ich dieťa bude prostredníctvom obrázkov zoznamovať so svetom, ktorý ho obklopuje, bude vedieť označiť predmety, napodobniť zvuky zvieratiek, identifikovať veci, rozoznať farby a podobne. Je to však len časť z toho bohatstva, ktoré lepoporelo a práca s ním ponúka. Práve v tomto najútlejšom veku má zmysel investovať do rozvoja pozornosti dieťaťa, do jeho kontaktu s okolitým svetom, do prehĺbovania vnútornej väzby s dieťaťom a do vytvárania hlbokého vzťahu s ním, k tomu je nápomocná kniha – lepoporelo, ktorá navyše prináša veľa pozoruhodných možností. Zároveň ide aj o vynikajúcu prípravu na predškolský a školský vek, ktorá sa raz zúročí.

Väčšinou je lepoporelo „vyrobené“ z pevnejšieho papiera a slúži nielen na čítanie, ale je zároveň aj hračkou. V prvom štádiu vývoja dieťaťa je vecou, predmetom, hračkou, neskôr estetickou inšpiráciou, stavebnicou, skladačkou. Z literárneho hľadiska sú pre lepoporelo vhodné ako verše (používajú sa najčastejšie), tak i stručná próza a umelecký či náučný text. Lepoporelo je v literárnom zmysle osobitý žáner, skladá sa z mozaiky drobných samostatných textov alebo

motívov jednej témy, podnetných na rozvetvenie do bohatej výtvarnej panorámy prostredníctvom fantázie výtvarného umelca. Najúčelnejšie plní svoju funkciu vtedy, keď sa texty napíšu pod obrázky tak, ako sa píše texty melódií. Každá strana je tu vlastne samostatným výtvarným dielom. Ak chceme hovoriť o lepoporele ako o prvom (základnom) predčitateľskom žánri, musíme si najskôr uvedomiť jednu zvláštnosť tejto knihy – lepoporelo je hračka. Navyše, lepoporelá totiž vôbec nemusia obsahovať text, môžu byť zostavené len z ilustrácií, aj keď autorom ich tematickej osnovy je často spisovateľ. V lepoporelách sa častejšie vyskytuje poézia, zriedkavejšie próza, najčastejšie však rozprávky (najmä zvieracie) alebo krátke príbehy zo života detí. Na začiatku sa vyberali texty najmä z ľudovej slovesnosti, neskôr začínajú tvoriť texty aj známi autori. Oblíbenými sú publikácie o zvieratkách, dopravných prostriedkoch a rozprávkové lepoporelá. Niektoré knižné publikácie sú vhodné aj pri rozvíjaní matematickej gramotnosti dieťaťa, spoznávaní rozličných zamestnaní človeka alebo pomáhajú pri učení sa rozličných bežných činností, napríklad spoznávať čas na hodinách. Výber vhodných tém pre lepoporelo je rozmanitý a bohatý. Pri výbere textu si tvorcovia lepoporel musia uvedomiť, že pre lepoporelo nie je vhodný súvislý text, ktorý sa umelo rozkúskuje na časti a rozloží na jednotlivé stránky. Lýdia Kyselová (1985, s. 115) odporúča pri zostavovaní lepoporela nasledovné: „Lepoporelo je v literárnom zmysle osobitný žáner, skladá sa z mozaiky drobných samo-

statných textov alebo motívov jednej témy, podnetných na rozvedenie do bohatej výtvarnej panorámy, prostredníctvom fantázie výtvarného umelca. Účelnejšie by bolo písať text pod obrázky tak, ako sa píšu texty k melódii. Každá strana je tu vlastne samostatným výtvarným dielom“. Najvhodnejšie texty pre leporelá sú samostatné krátke básne, riekanky alebo krátke prozaické útvary s reťazovou kompozíciou. Netreba podceňiť ani vzťah textu k ilustrácii, s ktorou by mal korešpondovať. Dieťa musí chápať súvis medzi textom a obrázkom. Náročnosť textu by nemala byť veľmi vysoká, lebo leporelo je určené deťom približne do štyroch rokov. Staršie deti už skôr siahnu po knihe, i keď kvalitné ilustrácie ich pritiahnú k leporelu aj v neskoršom veku. Základným tvorivým princípom umenia pre najmenších je fantazijný princíp detskej hry. Je dôležité, aby dieťa pri stretnutí s umeleckým slovom malo radosť z hry a z obrazotvornosti. Deti by tiež nemali byť vnímané ako pasívni príjemcovia textu, ale malo by im byť umožnené jeho aktívne osvojenie. Deťom sa najľahšie zapamätávajú také texty, ktoré majú výrazný rytmus, jednoduchú kompozíciu a prehľadné členenie. Podľa Poliaka „... v predškolskom veku majú medzi deťmi najväčší úspech také básnické útvary, ktoré sú hrou rytmu, zvukov a predstáv, teda riekanky, vyčítanky, prekáračky, detské hry so sprievodom hovoreného alebo spievaného slova“ (Poliak, 1983, s. 50).

ZVLÁŠTNOSTI LEPORELA

Leporelo je zvláštne tým, že je preň (väčšinou) dôležitejšia výtvarná než textová zložka, ktorá v tejto knižnej forme ani nemusí byť prítomná. V prvom období detského veku sa dieťa stretáva s rôznymi obrázkami, ktoré nemusia byť súčasťou knihy, ale môžu byť časťou inej hračky, oblečenia a podobne. Aj knihu spočiatku vníma ako hračku. Neskôr si dieťa začína uvedomovať, že jednotlivé obrázky majú výpovednú hodnotu, znázorňujú predmety, s ktorými sa dieťa stretáva aj v bežnom živote. Ilustrácie imitujú aj deje, prírodné javy, ľudskú činnosť, dokonca môžu zobrazovať aj rôzne emócie, ktoré postavy prežívajú. Dieťa si postupne uvedomuje, že jednotlivé obrázky na seba často nadväzujú, sprostredkujú dej. Pri vnímaní ilustrácie dieťa rozvíja aktívnu myšlienkovú činnosť a spracováva skutočnosť, ktorú vidí. Uvedomuje si, že zobrazená téma súvisí s jeho reálnym životom, pomáha mu objavovať rôznoro-

dosť sveta, ktorý ho obklopuje. Zároveň mu pomáha rozvíjať jeho vlastnú fantáziu a istým spôsobom ho oboznamuje s rôznymi výtvarnými technikami maľby a kresby. Autorom leporela nie je iba spisovateľ, ale rovnako dôležitú úlohu má aj výtvarník, ktorý by nemal byť obmedzovaný pri svojej sebarealizácii. Ilustrácia a text by mali navzájom súvisieť, vzájomne sa dopĺňať a rozvíjať. Výtvarník by mal zobraziť obsah textu, ale zároveň ho môže obohatiť aj ďalšími podnetmi, ktoré nie sú v texte implicitne vyjadrené, zvlášť vítané sú humorné prvky, ak to charakter textu umožňuje. Ilustrácie by mali mimeticky zobrazovať skutočnosť, čo by však nemalo byť prekážkou pre výtvarníka, ktorý môže využiť primeranú mieru estetickéj štylizovanosti. Často nadobúda formu personifikácie alebo antropomorfizácie, ktorá je veľmi blízka deťom predškolského veku. Kvalitná ilustrácia nielen skonkrétňuje realitu s ohľadom na mentalitu a skúsenosti dieťaťa, ale prináša aj prvky zábavnosti. Malú šancu na úspech majú ilustrácie, ktoré sú príliš abstraktné, poskytujú málo záchytných bodov pre konkrétne detské myslenie a pre detskú obrazotvornosť.

Ilustračné foto. Zdroj: súkromný archív E. Vitězová

Literárni a výtvarní kritici tak v minulosti, ako aj v súčasnosti často upozorňujú na nedostatočnú kvalitu výtvarnej tvorby v leporelovej knižnej forme. Medzi najvýraznejšie nedostatky sa považuje nesúlad textovej a výtvarnej zložky, nielen v obsahu, ale aj v atmosfére diela. Ak je text veselý a žartovný, aj ilustrácie by mali byť zobrazené v takých farebných tónoch, aby vyvolali pocit veselej, prí-

jemnej atmosféry. Ilustráciám sa vyčíta aj prílišná jednoduchosť výrazu, chudobnosť detailov či príliš abstraktný spôsob zobrazenia, ktorému dieťa nemusí rozumieť. Ďalšie nedostatky, najmä v súčasnej literárnej tvorbe, vidí Zuzana Stanislavová (2007) v celkove znižujúcej sa estetickej kvalite leporel, ktoré sú príliš komerčne zamerané, preferuje sa v nich najmä zábavnosť bez nejakého hlbšieho významu. To platí nielen o texte, ale aj o ilustráciách a tie podľa Stanislavovej obsahujú veľké, farebne agresívne plochy alebo naopak, sladko sentimentálne ornamentálne detaily kresby, pričom personifikácia, ktorá je v nich obsiahnutá, často nadobúda komiksovo expresívny charakter. Z uvedeného vyplýva, že leporelová tvorba na našom trhu je ovplyvnená rôznymi módnymi trendmi, čo je často na úkor jej kvality, preto by bolo potrebné venovať viac pozornosti tomu, čo sa najmenším príjemcom knižného, výtvarného a literárneho dieťa predkladá. Kvalitné leporelo stimuluje v dieťati záujem o svet, ktorý ho obklopuje, a keďže si dieťa veľmi skoro dokáže „čítať“ samo, formujú sa v ňom najzákladnejšie predpoklady jeho budúcich čitateľských kompetencií. Vďaka veľkému typu písma a ľahkej manipulácii nachádza svoje uplatnenie aj v službe krátkozrakým či mentálne postihnutým čitateľom, ktorí majú nedostatočne vyvinutú jemnú motoriku. Podľa toho, aké funkcie leporelá plnia, Stanislavová (2007) rozlišuje niekoľko typov leporel. Jedným z nich sú **didakticko-inštruktívne leporelá** – obsahujú text, inštrukciu, ktorá pomáha pri navodení komunikačnej situácie, a tak poskytuje vhodný podnet na dialóg s dieťaťom. Pomocou tohto typu leporela dieťa poznáva, pomenúva prvky tematizovanej látky a dáva ich do vzájomných súvislostí, k čomu prispievajú aj bohaté ilustrácie, ktoré dieťaťu poskytujú ďalšie podnety k rozhovoru či tvorbe príbehu. Ďalším typom sú **náučné leporelá s textom** – obsahujú informáciu vecnej či estetickej povahy a sprostredkujú primárne poznanie predmetného či ľudského sveta, zväčša majú podobu prozaického textu. V minulosti sa vyskytovali zriedkavo, ale v súčasnosti sa objavujú veľmi často v súvislosti s posunom dolnej vekovej hranice čitateľov náučnej literatúry do predškolského veku. Ostatným typom je **leporelo obsahujúce estetickú informáciu**. Tieto leporelá sú najviac zastúpené, obsahujú najmä riekankové veršovanky, často sa tematicky opakujú, zvlášť obľúbené sú leporelá, v ktorých vystupujú zvieratká.

LEPORELÁ V PRIEREZE ČASU

Prvé leporelá sa u nás objavili už v medzivojnovom období (1918 – 1939) v tvorbe Sidónie Sakalovej, ktorá písala slovenské texty k obrázkom z nemeckých leporel. Počas 2. svetovej vojny (v rokoch 1943 – 1944) písal Michal Šteinhíbel leporelá o zvieratkách, ako *Čo zažili kvietky, Letné dobrodružstvo, Od rána až do večera* (Maťovčík a kol., 2008). Koncom štyridsiatych rokov dvadsiateho storočia píše Darina Harmanová leporelá s tematikou zvierat a detských príbehov (*Čo rozpráva jar, O stratenej hviezdíčke, Zázračný telefón*). Vtedajšia literárna kritika vyčítala jej tvorbe pre deti prílišnú sentimentálnosť a didaktickosť (Stanislavová a kol., 2010). Prelom v tvorbe pre deti znamenal nový prístup Ludmily Podjavorinskej a Márie Rázusovej-Martákovkej. Vo svojej tvorbe Ludmila Podjavorinská upustila od didaktickej koncepcie a rozvíjala epickú poéziu, ktorú Mária Rázusová-Martáková prehĺbila subjektívnym lyrickým vyjadrovaním sa. Martákovkej leporelá (*Zatúlané húsa, Zverinček*) sú literárnou kritikou považované za mimoriadne kvalitné, ba priam vzorové ukážky tejto tvorby pre najmenších (Kopál a kol., 1987). Martáková kvalitne prekladala aj leporelá zo zahraničnej tvorby (*Môj macík, Drevený zámoček, Rukavička*). V tomto období začína tvoriť aj Krista Bendová (*Ako Jožko Pletko poplietol skoro všetko, Ako Jožko Pletko upratať chcel všetko, Rozpovie ti táto knižka, koho zjedla Mikimyška*) a Zlata Dôňčová (*Naša Vierka, Kúpil ježko dom, Prišiel vrabec, sadol na pec*).

V roku 1951 sa vydavateľstvo Mladé letá začína zvlášť venovať leporelovej tvorbe. Na rôznych literárnych stretnutiach sa pozvaní autori osobitne zaujímajú o túto zložku detskej literatúry. V didaktickej koncepcii pokračuje Ján Anđel (*Naše hračky, Čerešničky, Veselé dni*), ktorý si niektoré leporelá aj sám ilustroval. Leporelá začínajú tvoriť aj Jozef Telgársky (*Horička, hora*), Rudolf Dobiáš (*Vravia vranám vrabce*), Štefan Cpin (*Veršičky*), Elena Čepčeková (*Utopený mesiačik, Čo môžeme – pomôžeme, Cvičíme so zvieratkami*), Maša Haľamová (náučné leporelo *Hodinky*) a Mária Hašťová (*Dva stolčeky*). Veľký úspech zožal Dušan Roll, ktorého leporelá boli preložené aj do iných jazykov (*Letíme vesmírom, Na tom našom dvore, Skúpy macko*). V roku 1950 napísal svoje prvé leporelo *O prvú cenu* Pavol Štefá-

Zatúlané húsa

Mladé letá

nik a svoju dlhoročnú bohatú tvorbu pre najmenších zakončil v roku 2002 sériou leporel o zvieratkách. V roku 1958 napísala prvé leporelo s prozaickým textom *Jurkove obrázky* Eleonóra Gašparová. V šesťdesiatych rokoch nastupuje nová vlna tvorby pre deti, ktorú predstavovali Ľubomír Feldek, Miroslav Válek, Ján Stacho (*Čokoládová rozprávka*) a Viliam Turčány (*Ako líška Lišiačka nezajala zajačka*). Feldek vo svojej tvorbe (*Hra pre tvoje modré oči*, *Telefón*) vstupuje do dialógu s dieťaťom, vo Váľkovej tvorbe (*Kúzla pod stolom*) dochádza k splynutiu dospelého a detského aspektu (Stanislavová a kol., 2010). Niektoré Váľkove leporelá sú špecifické tým, že najskôr vznikli obrázky a až potom k nim autor napísal text. Veľmi dobrou ukážkou sú leporelá *Kde žijú vtáčky*, *Pozrime sa do prírody, kto osoží a kto škodí* (Šmatlák, 1976). Na tvorbu týchto dvoch autorov neskôr nadviazal Daniel Hevier. V šesťdesiatych rokoch 20. storočia začínajú tvoriť leporelá aj František Lipka (*Farebné rozprávky*), Vladimír Reisel (*Zázračná muzika*), Ján Šimonovič (*Mamička*), Anton Miroslav Huska (*Hopulienky, hop, hop, hop, Hajajú, hajajú*), Tomáš Janovic (*O cestovaní nosa Dlhonosa z paneláku na Island*), Peter Kováčik (*Presýpacie hodiny*), Miloš Krno (*Čo videl pán horár v lese*), Ján Turan (*Ako*

sa Murko ženil, Zvieratka v ZOO, Psíček a mačička na rybačke). Zaujímavé témy si vybral Vladimír Ferko – jaskyniarstvo (*Na dne sveta*), kozmonautika (*Medzi hviezdikami*) a mládežnícky život (*Modrý kaleidoskop*). V sedemdesiatych rokoch minulého storočia sa aj napriek celkovému literárnemu útlmu leporelá tvoria a to aj novou generáciou autorov, medzi ktorých patrila Božena Trilecová (*Detský kalendár, Čo kto robí, keď ja spinkám, kto čo robí, keď je deň*), Jana Šimulčíková (*Široká cesta, úzky chodníček, Malí športovci*), Ján Navrátil (*Medový súdok*), Vojtech Kondrót (*Aký vtáčik sa ti páči?*), Peter Glocko (*Prší, prší dážď, O klobúku, ktorý nechcel čarovať*), Rudolf Čižmárik (*Na salaši, V Tatrách, Zahádam ti hádku*) a Rudo Brtán (*Na salaši, V Tatrách*). V ďalšom desaťročí sa pridávajú k leporelovej tvorbe Kveta Dašková (*Deti v kožuškoch, Zvieratá na dvore*), Marta Baloghová (*Kto pomáha mojej mame, Ako rastieme*), Milan Rúfus (*Mechúrik Koščúrik s kamarátmi, Koza odratá a jež, Koníček môj, nes ma, nes*), Mária Števková (*Čo uvidel vrabček, Rýmovačky, Už sme tu*), Ondrej Nagaj (*Kde spí hnedé vajíčko, Kamaráti na dvore, Kamaráti z lesa*), Kamil Peteraj (*Malá myš a veľký slon, Celý rok sa hráme*), Dagmar Wagnerová-Škamlová (*Staviam, staviam dom, Všetko letí, čo má krídla*), Marianna Grznárová a Zdena Vojtková (*O netopierovi, ktorý nechcel spať*). V súčasnej dobe sú produktívnymi autormi napr. Ľubica Kepštová (*Dobrý deň, slniečko, Veselé mačiatka, Komínový panáčik*), Václav Šuplata (*Veverička nezbednička*), Štefan Balák (*Benyho prvé Vianoce, Obyvatelia mora, Maco Laco*), Mária Baslíková (*Išlo vajce na vandrovku*), Štefan Moravčík (*Vianoce s Mišom, Nezbedníci, Zvierací raj*), Ján Berky-Luborecký, ktorý čerpá najmä z rómskeho folklóru (*Tri ohnivé kone*), a Jozef Repka, ktorý sa podujal na náročnú tvorbu leporel s historickým motívom z obdobia Veľkomoravskej ríše (*Gorazdov posol, Zbraň pre Svätopluka*).

Z pozorovaní výpožičných aktivít v súčasných knižniciach vyplýva, že rodičia radi požičiavajú svojim deťom knihy, ktoré ich samých sprevádzali v detstve, a aj dnešné deti si k nim vedia nájsť cestu. Najobľúbenejšími sú leporelá Márie Rázusovej-Martákovovej *Svrček a mravce* a *Môj macík* od Zinaidy Alexandrovovej, ktoré z ruského originálu preložila už spomínaná M. Rázusová-Martáková. Ďalšie obľúbené dielko je *Pampúšik* od ruského autora Michaila Alexandroviča Bulatova. Aktuálna tvorba poskytuje skutočne rozmanité možnosti výberu. Ponúkajú sa leporelá osekane do najrozličnejších tvarov, leporelá pospájané netradičným

MÔJ MACÍK

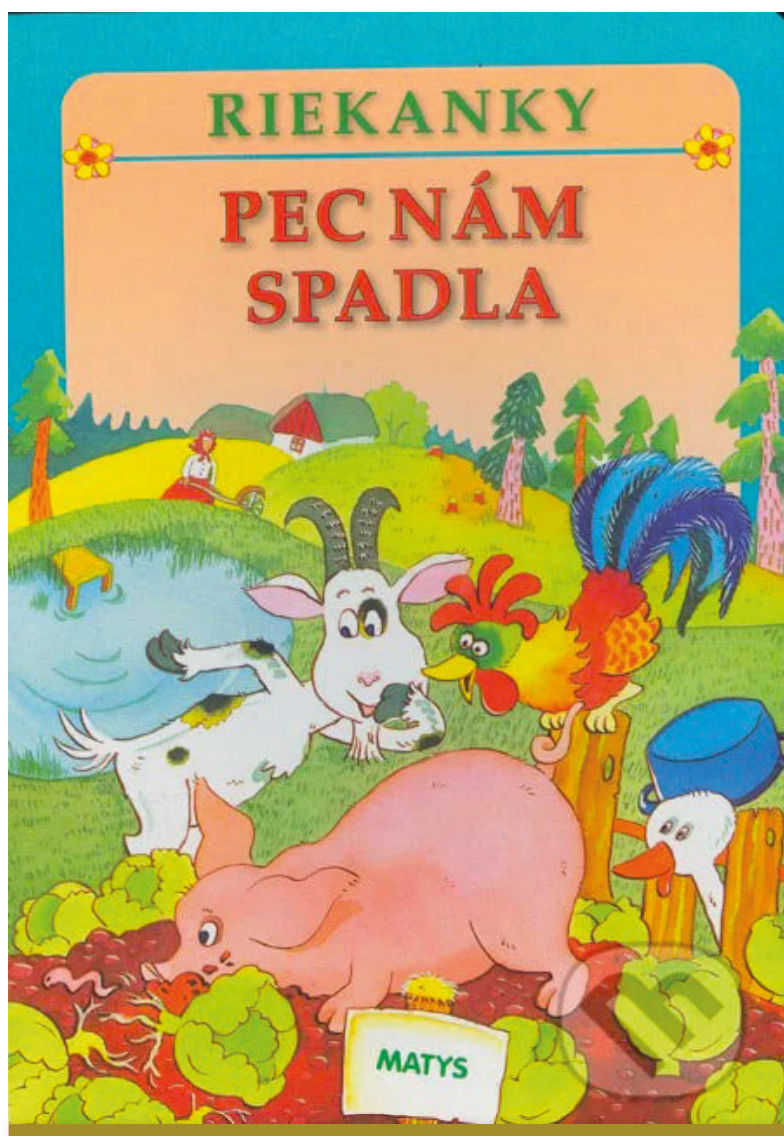

spôsobom, napríklad špirálou, leporelá vo forme detskej kabelky, ktoré si dieťa môže ľahšie nosiť zo sebou. Veľkosť je rôznorodá, od drobných knižiek až po leporelá veľkého formátu, ktoré sú skoro väčšie, než ich malí čitatelia. Súčasťou mnohých leporel sú aj puzzle, maňušky, magnetky, ktoré si deti môžu umiestniť priamo na stránky leporela, rozličné pís-kacie a zvukové efekty. Mimoriadne širokú ponuku predstavuje náučná literatúra, ktorá je obľúbená aj v útlom veku. Jej súčasťou sú často magnetky, priesvitné fólie, rôzne 3D efekty, detské ďalekohľady, zväčšovacie sklíčka, malé presýpacie hodinky, detské mapy a podobne. Aj témy leporel sú veľmi rozmanité. V náučnej literatúre prevládajú témy, ako vesmír, príroda a ľudské telo. Vďačnými leporelami sú aj tie, ktoré pomáhajú deťom učiť sa počítat alebo spoznávať písmená, farby či geometrické tvary. Mnohé z týchto leporel sú skutočne kvalitnými publikáciami, no je aj veľa takých, ktoré majú zjavné nedostatky alebo sa nazývajú leporelom len kvôli pevnému materiálu, z ktorého sú vyrobené, ale svojím účelom sú skôr knihou – hračkou, než skutočným leporelom.

LEPORELÁ V SÚČASNOSTI

LEPORELÁ S TEMATIKOU ĽUDOVEJ SLOVESNOSTI

Aj v súčasnej vydavateľskej praxi majú nenahraditeľné miesto leporelá zachytávajúce bohatstvo ľudovej slovesnosti. Ľudovou slovesnosťou sa inšpiruje napríklad kniha *Pec nám spadla* z vydavateľstva MATYS, ktorá obsahuje ľudové riekanky. V tiráži nie je uvedený autor a dokonca ani rok vydania, no je očividné, že ide o novú publikáciu. Kniha obsahuje riekanky venujúce sa rôznym témam, prevládajú najmä zimné a vianočné motívy. Text je vhodne doplnený ilustráciami Adolfa Dudeka, ktorý hravo a humorne stvárnil ľudové námety modernejším spôsobom. K tomu prispieva aj úprava textov, zohľadňujúca odlišné kultúrne a spoločenské podmienky, pretože dnešné deti by asi ťažko, respektíve len s námahou porozumeli originálnym textom. Rušivým dojmom

pôsobí ilustrácia na titulnej strane, ktorá tematicky vôbec nezapadá do kontextu celej knihy. Najčastejšie sa v leporelách využívajú rečňovanky, avšak nachádzame v nich aj iné žánre ľudovej slovesnosti. V knihe *Najkrajšie slovenské hádanky* nájdeme klasické slovenské hádanky. Leporelo bolo vydané v roku 2007 vo vydavateľstve Fragment. Text upravil Juraj Hamar a ilustrácie sú dielom českej výtvarníčky Ladislavy Pechovej. Leporelo má väčší formát A4, otvára sa ako klasická kniha. Na každej strane je umiestnených niekoľko hádaniek, ku ktorým prináleží aj obrázok súvisiaci s témou hádanky. Texty sú jednoduché, autor ich ponechal zväčša v pôvodnej forme, iba ich upravil tak, aby boli zrozumiteľné aj dnešným deťom. Ilustrácie Ladislavy Pechovej vhodne dopĺňajú texty hádaniek. Sú to jednoduché farebné kresby, niektoré realistické, iné sú ponímané s humorom, využíva aj personifikáciu. Pre tento žáner by bolo vhodnejšie, keby boli hádanky rozmiestnené po jednej na každej, hoci i formátovo menšej stránke. Tak by lepšie vynikla nielen hádanka, ale aj ilustrácia, ktorá s ňou súvisí. Ak je na jednej strane viac samostatných textov a ilustrácií, pôsobí to trochu chaoticky. Napriek tomu je táto knižka veľmi kvalitnou ukážkou leporelovej tvorby. K hodnote knihy prispieva aj úplná tiráž, ktorá obsahuje všetky potrebné informácie (čo pri leporelách nie je vždy samozrejmé). Pri výbere z tvorby začiatku aktuálneho storočia je zaujímavou kniha Štefana Žáryho *Ako zima koncertuje*, a to najmä pre jej pôsobivé ilustrácie. Túto knihu vydalo vydavateľstvo IKAR v roku 2003 a ilustroval ju Vladimír Machaj. Nejde však o nové vydanie, lebo táto kniha bola pôvodne vydaná v roku 1980 vo vydavateľstve Mladé letá. Vydavateľstvo IKAR zvolilo tú istú formu spracovania, knihy sú zhodné v textovej i výtvarnej rovine, rovnako bola použitá aj tradičná obdĺžnikovitá forma. Veľkým plusom nového vydania (oproti staršiemu vydaniu) sú sytejšie a výraznejšie farby. Ilustrácie pôsobia realisticky, avšak nájdeme tu aj personifikácie. Vynikajúco zvolená maliarstka technika s množstvom ornamentálnych a detailných motívov prírody dodáva ilustráciám zvláštne čaro rozprávkového sveta, ktoré priam vŕhajú čitateľa do deja. Krátke rečňovanky z dielne Štefana Žáryho pôsobia hravo a sviežo. Vynikajúco spája motívy zvukov zimnej prírody so zvukmi hudobných nástrojov. Obyčajná prechádzka detí sa mení na objavovanie tajuplných a rozmanitých zvukov vtáčikov, vetra, vŕzgajúceho snehu, zvončekov ovečiek, ktoré sa vo fantázii detí

menia na akýsi hudobný koncert. Autor sa veľmi vynaliezavo hrá so slovami, používa viacvýznamové pomenovania, prípadne slová s rovnakým slovným základom a spája ich do nových, prekvapivých spojení. Toto leporelo je vynikajúcou symbiózou výtvarného i básnického umenia.

LEPORELÁ SO ZVIERACOU TEMATIKOU

Oblúbenú zvieraciu tému rozvíja leporelo *Na poli, na lúke, pri vode*. Bolo vydané v roku 2003 vydavateľstvom Transcius. Autorom veršikov je Ján Benčík a ilustrátorkou Alena Drusková. Leporelo má obdĺžnikovitý tvar, otvára sa klasickým spôsobom. Je vyrobené z veľmi kvalitnej lepenky. Na každej strane je znázornený jeden alebo dva druhy zvieratiek, s ktorými sa môže dieťa stretnúť vo voľnej prírode na našom území. Zvieratká sú zobrazené realisticky a s dôrazom na prirodzené prostredie, v ktorom žijú. Nájdeme tu zástupcov cicavcov, vtákov, rýb, plazov i hmyzu. Každá stránka je obohatená štvorveršovou strofou so združeným rýmom, ktorá výstižne opisuje typické znaky konkrétneho zvieratka. Veršiky sú obohatené prvkami humoru, prirovnaniami, zdobeninami, ale aj hovorovými výrazmi blízkymi detskému spôsobu vyjadrovania sa. Autor sa formou básničiek prihovára čitateľovi a pozyva ho k vlastnému uvažovaniu i pozorovaniu prírody. Kládne otázky, na ktoré dáva odpoveď, no zároveň hravou formou vyzýva detského čitateľa k vlastnému skúmaniu prírody. Text spĺňa požiadavky leporelovej tvorby, lebo každá strana obsahuje samostatný úryvok, ktorý je schopný stať aj osamote. Jednotlivé básničky na seba nenadväzujú, ale spája ich spoločná téma. K hodnote knihy prispieva aj úplná tiráž, ktorá obsahuje všetky potrebné informácie. Toto leporelo

predstavuje veľmi kvalitnú symbiózu výtvarného i literárneho umenia.

Tému zvieratiek spracováva aj ďalšie leporelo z domácej tvorby *Zvieratká v lese*. Bolo vydané v roku 2006 vo vydavateľstve Knižné centrum. Tiráž neobsahuje údaje o autorovi textu, ilustrátorom je Ján Vrabec. Leporelo je obdĺžnikovitého tvaru s klasickým otváraním strán. Každá strana predstavuje samostatný celok, ale zároveň zobrazuje rôzne situácie zo sveta zvierat, pričom niektoré z nich sú realistické a oboznamujú čitateľa so skutočným svetom prírody alebo pomenúvajú jednotlivé druhy zvierat a načrtávajú ich spôsob správania, ďalšie časti zas prostredníctvom antropomorfizácie prisudzujú zvieratkám ľudské vlastnosti, ale aj ľudské konanie. Jednotlivé príbehy majú výchovný charakter a poučenie vyjadrujú buď priamo, alebo ho podávajú skrytou formou. V štvorveršiach so striedavým rýmom nájdeme zdobneniny, personifikácie a hovorové výrazy. Ide o jednoduchú, ale kvalitnú tvorbu, ktorá sa sústreďuje na odovzdanie výchovného posolstva čitateľovi. Jednoduchý text vhodne dopĺňajú ilustrácie obsahujúce veľa humorných a hravých detailov, ktoré vhodne rozvíjajú a obohacujú jednoduchý text. S určitosťou však môžeme tvrdiť, že text spĺňa všetky požadované kritériá na dielo. Celkový dojem z tohto leporela narúšajú príliš krikľavé farby a neprimeraný kontrast, čo pôsobí gýčovito a na niektorých miestach až agresívne. Ku kvalite leporela by prispeli jemnejšie odtiene farieb a citlivejší kontrast, ako aj úplná tiráž.

Z rozprávkového žánru je zaujímavé leporelo *Psík Ľufík* z vydavateľstva MATYS. Toto leporelo je prebrané z poľskej tvorby, no text knihy pochádza od slovenskej autorky Sibily Mislovičovej. V Poľsku bolo vydané v roku 2003, u nás vyšlo v roku 2005. Autorom ilustrácií je Grazyna Motylewska. V tiráži však nie je uvedený pôvodný autor. Leporelo má tradičný knižný tvar s jemným vlnovitým orezaním. Súčasťou knihy je aj zvukové zariadenie, ktoré po stlačení vydáva zvuk štekajúceho psa. Na každej strane je jedno štvorveršie, báseň sa však nehodí na tento typ detskej publikácie, pretože jej jednotlivé fragmenty nedokážu stáť osamote. Príbeh je pomerne jednoduchý, vhodný pre deti mladšieho predškolského veku. Úroveň veršov je veľmi priemerná, nepríjemne pôsobí najmä častý veršový presah. Ani ilustrácie neprekračujú priemernú kvalitu, veľkým plusom je však veľké množstvo detailov, ktorými

výtvarník rozvinul nie príliš záživný text. Obrázky sú vhodné pre menšie deti, nechýba tu ani antropomorfizácia zvierat. Celkovo je leporelo skôr priemernej kvality a nezachraňuje to ani zvukové zariadenie, ktoré má len čisto zábavnú funkciu.

Vydareným leporelom je dielko *Bobřík v škôlke* od českej autorky Ladislavy Pechovej, ktorá ho nielen napísala, ale aj ilustrovala. Vyšlo v roku 2011 vo vydavateľstve FRAGMENT. Do slovenského jazyka ho preložila Iveta Výrašteková Dalmádyová v roku 2011. Ide o leporelo menšieho formátu s harmonikovým typom rozkladania strán. Autorka humorným spôsobom zobrazuje prvý deň malého bobříka v škôlke. Do tejto rozprávkovkej postavičky premietla obavy dieťaťa predškolského veku, ktoré musí opustiť bezpečie domova a objavovať predtým neznáme prostredie materskej škôlky. Tu však nájde milé pani učiteľky a veľa kamarátov, s ktorými sa môže hrať. Téma leporela je veľmi blízka deťom, lebo zachytáva ich vlastné prežívanie radosti, ale aj obáv spojených so vstupom do škôlky. Autorka zvolila krátke, iba dvojveršové strofy na každej strane leporela. Napriek tomu niekoľkými slovami dokázala vynikajúco vyjadriť dej i prežívanie postáv. Veršičky dokážu stáť aj izolovane a sú vynikajúco dopĺňané ilustráciami. Autorka je zároveň aj ilustrátorkou, obrázky vynikajúco dopĺňajú a rozvíjajú text a zároveň ponúkajú množstvo detailov a motívov. Využitím personifikácie (namiesto detí v leporele vystupujú zvieratká – bobry) sa vyhla gýčovému sentimentalizmu a jednoduchou kresliarskou metódou tak realisticky zobrazila prostredie domova i škôlky.

Toto dielko je vynikajúcou ukážkou symbiózy výtvarného a literárneho umenia, ku ktorému prispieva vynikajúca kvalita materiálu, z ktorého je knižka vyrobená, ale aj veľmi dobre vypracovaná tiráž.

Ďalším rozprávkovým leporelom je knižka *Maco Laco* z vydavateľstva PB – press Bratislava s textami slovenského spisovateľa Štefana Baláka. Ide taktiež o prebraté leporelo, pravdepodobne z talianskej produkcie. Tiráž neuvádza žiadne bližšie údaje, iba rok vydania 1994. Nedozeďujeme sa meno autora ilustrácií. Ide o preroprávanie klasickej rozprávky *Zlatovláska a tri medvede*, ktorú autor presunul do súčasnej doby. Text nie je veľmi vhodný pre leporelo, keďže každá strana netvorí samostatný celok a navyše sa často nezhoduje ani s ilustráciami. Na každej strane je jedno až tri štvorveršia, niektoré strany neobsahujú žiadny text, čo pôsobí dosť chaoticky. Báseň je pomerne dobrou umeleckou prá-

cou, ale neprináša nič výnimočné ani nápadité. Autor tiež použil príliš veľa zdobnenín, takže básneň pôsobí nepríjemne sladkasto. Ilustrácie predstavujú veľmi dobrú umeleckú prácu, postavičky zvierat, ale aj slnko sú personifikované. Vyčítať sa im dá prílišná pestrofarebnosť, ktorá pôsobí sentimentálne sladko.

Zaujímavou publikáciou je leporelo *Veselí zajkovia* z vydavateľstva JUNIOR. Ide o leporelo prevzaté zo zahraničnej tvorby, texty napísala Ľubica Kepštová, autorom ilustrácií je Pierre Couronne. V tiráži nie je uvedená krajina pôvodu ani rok vydania. Ilustrácie sú veľmi kvalitnou ukážkou výtvarného umenia. Sú poňaté veľmi realisticky, zobrazujú bežný život zajačikov. Niektoré zvieratká sú však personifikované. Ich mimika a gestá sú ľudské (smejúca sa žaba, zajko s kyticou kvetov v labkách). Obrázky obsahujú veľa detailov, vyhýbajú sa gýčovému sentimentalizmu. Poskytujú veľa možností na rozvíjanie komunikácie s dieťaťom. Sú tu znázornené aj iné zvieratká, ktoré sa vyskytujú na lúke či pri jazierku. Obrázky vynikajúco dopĺňajú veršiky Ľubice Kepštovej. Nejde o preklad pôvodného textu, ale o autorkinu vlastnú tvorbu. V krátkych štvorveršových strofách zachytila nielen dej, ale aj emocionálne prežívanie zajka Hryzka. Text je veľmi vhodný pre typ knihy, ako je leporelo. Každá strana je samostatným celkom, vzájomne sú však reťazovito poprepájané. Text úzko súvisí s ilustráciami, vyskytuje sa v ňom veľa zdobnenín, nájdeme tu i humorné prvky. Verše sú spájané združeným rýmom. Príbehy majú aj výchovný charakter, keď v správaní zajka môžeme postrehnúť aj skrytý návod na vhodné správanie sa. Zajko, ktorý sa umýva, aby bol svieži, tvrdý pád spôsobený zajkovou nepozornosťou a iné motívy môžu vnímať deti zo svojho vlastného života a zaujať k nim vlastný postoj. Celkovo ide o veľmi kvalitné leporelo s vynikajúcou zvládnutou literárnou a výtvarnou prácou. Jediným nedostatkom je neúplná tiráž.

Leporelo *Zatúlané šteniatko* z vydavateľstva Matys bolo vydané v roku 2000. Autor textov je Pavol Štefánik, autorom ilustrácií je Radvány Zsuzsa. Toto dielko je vyrobené z kvalitnej lepenky, má klasickú obdĺžnikovitú formu a harmonikový spôsob otvárania strán. Na každej strane sú umiestnené dve až tri štvorveršia. Jednotlivé časti na seba nadväzujú a nedokážu stáť samostatne, čo robí text nevhodným pre tento druh publikácie. Jednoduchú dejovú osnovu dokázal autor obohatiť opisom emocionálneho prežívania šteniatka. To sa vo svete

stretáva s výsmechom, strachom, nevšímavosťou druhých, a tak sa radšej vracia domov. Texty Pavla Štefánika predstavujú kvalitnú básnickú prácu, no chýbajú tu prvky humoru či slovné hračky. Zastúpenie umeleckých výrazových prostriedkov je tiež dosť skromné. Niektoré vety pôsobia ťažkopádne a hodia sa viac pre tvorbu určenú starším deťom. Celý príbeh pôsobí skôr smutným dojmom. K tomu prispieva aj pochmúrne prevedenie ilustrácií. Obrázky pomerne verne zachytávajú obsah textovej časti, v niektorých prípadoch však výtvarník zobrazil iné emócie postáv, než sú obsiahnuté v texte. Hoci je toto leporelo pomerne slušnou výtvarnou a literárnou prácou, vhodnejšia by bola skôr klasická knižná forma.

LEPORELÁ S NÁUČNOU TEMATIKOU

Z detskej náučnej literatúry nám ako pars pro toto poslúži leporelo s názvom *Detský lexikón*. Ide o publikáciu, ktorú vydalo vydavateľstvo Mladé letá v roku 1996. Je prebraté z anglického originálu, avšak v tiráži nie je uvedený pôvodný autor ani ilustrátor, iba pôvodný rok vydania 1987. Slovenskou editorkou je Mária Smoláriková. Leporelo je zhotovené z tvrdej lepenky a má klasický knižný tvar. Každá dvojstrana obsahuje obrázok z rôzneho prostredia, a to z domova (*V kúpeľni, V kuchyni, V záhrade*) a z prostredia mimo domova (*V nemocnici, Na ceste, Železnica, V prístave*). Leporelo neobsahuje text, ale k jednotlivým predmetom je priradený ich názov. Ilustrácie z domáceho prostredia zobrazujú deťom blízke a známe prostredia, ale aj deje, ktoré poznajú z vlastného života (pečenie koláča, upratovanie, hry v záhrade). Ilustrácie poskytujú množstvo detailov

a sú vhodnou pomôckou pri učení sa pomenovať predmety obklopujúce dieťa, a zároveň poskytujú veľa podnetov ku komunikácii medzi dieťaťom a dospelým. Oveľa náročnejšie pôsobia ilustrácie z prostredia mimo domova. Hoci realisticky znázorňujú rôzne prostredia, ktoré sú pre deti atraktívne, sú oveľa chudobnejšie na dej a neposkytujú dieťaťu dosť podnetov na rozhovor. Navyše sú tu znázorňované obrázky s takými odbornými termínmi, že aj dospelí by mali problém vysvetliť dieťaťu, na čo tieto predmety slúžia. V knihe sú obsiahnuté dva typy ilustrácií. Tie z domáceho prostredia by boli vhodné pre najmenšie deti vo veku 2 – 3 rokov. Ďalšie ilustrácie sú však oveľa náročnejšie a boli by vhodnejšie pre deti staršieho predškolského veku. Zostavovatelia leporela by urobili lepšie, keby rozvinuli viac tém z domáceho prostredia. Leporelo by sa tak stalo vhodným nástrojom na rozprúdenie komunikácie či pomenovaní základných predmetov, s ktorými sa dieťa stretáva. Vhodnými témami by bola napríklad detská izba či detské ihrisko.

ZÁVER

Ponuka aktuálnych leporel je veľmi široká. Jednotlivé vydavateľstvá sa k leporelovej produkcii stavajú rozličným spôsobom, čo sa prejavuje aj v rozdielnej

kvalite tvorby pre najmenších. Často nachádzame leporelá z obdobia spred roka 1989, ktoré sa nanovo vydávajú v pôvodnej verzii alebo s novými ilustráciami súčasných výtvarníkov (*Môj Macík, Hodinky, Zima koncertuje*).

Ďalšiu skupinu tvoria leporelá, ktoré sú úplne alebo čiastočne preberané zo zahraničnej, najmä z anglickej, talianskej, poľskej a českej tvorby pre najmenších. Pomerne málo sú však zastúpené leporelá, ktoré pochádzajú z domácej dielne a vznikli v spolupráci slovenských spisovateľov a ilustrátorov. Je významné, že mnohé vydavateľstvá riešia leporelovú produkciu preberaním zahraničných ilustrácií, ktoré sú následne otextované slovenskými autormi. Náučná literatúra dostáva oveľa väčší priestor než v minulosti a často je obohatená rôznymi vizuálnymi či auditívnymi doplnkami.

Kvalita literárnej zložky súčasných leporel je veľmi rozmanitá. Nájde sa kvalitné prozaické či poetické ukážky textov, avšak nie všetky sú vhodné pre tento typ knihy. Niektoré texty majú nízku umeleckú kvalitu, sú poznačené prílišnou sentimentalitou, nadmerným používaním zdobnenín a veršovým presahom. Dej je často chudobný a absentuje tvorivá hra autora so slovami či snaha aktívne zapojiť detského čitateľa. Na druhej strane nájde sa vynikajúcu prácu Ľubice Kepštovej, Jána Benčíka, českej autorky Ladislavy Pechovej a mnohých iných autorov, ktorí svojou tvorbou zvyšujú literárnu kvalitu leporelovej tvorby. Podobne aj vo výtvarnej zložke leporela sa vyskytujú krásne umelecké práce slovenských výtvarníkov, ako Vladimír Machaj, Jana Kiselová-Siteková či Alena Drusková. Oproti nim stoja nekvalitné ilustrácie, zväčša preberané zo zahraničnej tvorby. V nich sa stretávame s prílišnou „sladkosťou“ výrazu, alebo naopak, s agresívne pôsobiacimi farebnými variáciami. Mnohí ilustrátori (snažiaci sa čo najviac priblížiť detskému svetu) sa prikláňajú k opačnému extrému – k prílišnej detinskosti. Tá sa prejavuje v sladkastých farebných tónoch, neprimeranom množstve detailov či v prílišnom využívaní personifikácie. To spôsobuje, že deti často dostávajú presýtený výtvarný produkt, v ktorom sa len ťažko dokážu orientovať (a navyše im neposkytuje priestor na vlastný rozvoj fantázie). Veľký rozdiel je aj v kvalite materiálu a tlače leporelovej produkcie. Tu sa ukazuje oveľa vyššia kvalita domácich tlačiarň oproti lacnejšej, no oveľa menej kvalitnej výrobe zahraničných, najmä ázijských tlačiarenských firiem. Veľkým nedostatkom takmer všetkých súčasných

leporel je aj neúplná tiráž, ktorá často neobsahuje ani základné knižné údaje.

V súčasnosti existuje široký sortiment knižných publikácií pre najmenších. Ich kvalita je však rozličná a mnohé z nich nedokážu plniť funkcie, ktoré sa od tejto prvej detskej knižky očakávajú. Pre budúcu leporelovú tvorbu je veľkou výzvou upustenie od nekvalitných a gýčových produktov, ktoré by mala

nahradiť kvalitná literárna tvorba založená na spolupráci talentovaných spisovateľov a výtvarníkov. Je to zároveň aj výzva pre literárnu vedu a kritiku, aby opäť upriamila svoj pohľad na literárnu tvorbu pre najmenších. Leporelo má veľký význam pre ďalší čitateľský vývin dieťaťa, a preto by sa mala venovať náležitá pozornosť prinavráteniu umeleckej kvalite jeho spracovania.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

- KOPÁL, Ján – TUČNÁ, Eva – PRELOŽNÍKOVÁ, Eva. 1987. *Literatúra pre deti a mládež*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1987. 207 s.
- KYSELOVÁ, Lýdia. 1985. *Nadpočetné hodiny života*. Bratislava : Mladé letá, 1985. 245 s. MAŤOVČÍK, Augustín. 2008. *Slovník slovenských spisovateľov 20. storočia*. 2. doplnené a rozšírené vydanie. Bratislava : LIC, 2008. 576 s. ISBN 9788089222483.
- POLIAK, Ján. 1983. *V službách detskej literatúry*. Bratislava : Mladé letá, 1983. 335 s.
- SLIACKY, Ondrej. 2007. *Dejiny slovenskej literatúry pre deti a mládež do roku 1960*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2007. 272 s. ISBN 9788089222322.
- SLIACKY, Ondrej a kol. 2005. *Slovník slovenských spisovateľov pre deti a mládež*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2005. 486 s. ISBN 9788089222643.
- STANISLAVOVÁ, Zuzana a kol. 2010. *Dejiny slovenskej literatúry pre deti a mládež po roku 1960*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2010. 318 s. ISBN 9788081190261. STANISLAVOVÁ, Zuzana. Leporelo (Vstupenka do literatúry). In *Bibiana*. ISSN 1335-7263, roč. 15, č. 4 (2007), s. 26 – 31. ISSN 1335-7263.
- ŠMATLÁK, Stanislav. 1976. *Básnik a dieťa*. Bratislava : Mladé letá, 1976. 209 s.
- VITÉZOVÁ, Eva. 2016. *Dieťa a kniha*. Trnava: PdF TU, 2016. 67 s. ISBN 9788080829612.